

Κώστας Γαγανάκης, *Ο πόλεμος των λέξεων. Θρησκευτική διαμάχη και προπαγάνδα στη Γαλλία τον καιρό της νύχτας του Αγίου Βαρθολομαίου*, εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 2003

Το περασμένο καλοκαίρι κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις Νεφέλη το βιβλίο του Κώστα Γαγανάκη *Ο Πόλεμος των λέξεων. Θρησκευτική διαμάχη και προπαγάνδα στη Γαλλία τον καιρό της νύχτας του Αγίου Βαρθολομαίου*. Ο συγγραφέας του είναι καθηγητής της ευρωπαϊκής ιστορίας στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Το βιβλίο δίνει την ευκαιρία στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό να εισαχθεί σε έναν κόσμο με τον οποίο δεν είναι ιδιαίτερα εξοικειωμένο. Είναι η Γαλλία του 16ου αιώνα, εποχή που ολόκληρη η Δυτική Ευρώπη βρίσκεται στη δίνη της θρησκευτικής αντιπαράθεσης ανάμεσα στους Καθολικούς και τους Προτεστάντες, η οποία από μια στενή θεολογική διαμάχη ανάμεσα στους πανεπιστημιακούς κύκλους εξελίχθηκε σε ανοιχτή σύγκρουση με πολύπλοκα κοινωνικά και πολιτικά συμφοραζόμενα.

Στην περίοδο 1562-1598 η Γαλλία συγκλονίστηκε από την ένοπλη αναμέτρηση της δυναμικής προτεσταντικής μειονότητας με την καθολική πλειοψηφία. Οι οχτώ πόλεμοι της περιόδου χαρακτηρίστηκαν από τους παρατηρητές της εποχής και από την ιστοριογραφία του 19ου και του 20ού αιώνα ως «θρησκευτικοί πόλεμοι». Ωστόσο η

κυριαρχία του θρησκευτικού ζητήματος δεν απέτρεψε την έκφραση άλλων περισσότερων εκκοσμικευμένων στρατηγικών, οι οποίες αφορούσαν στην πολιτική οργάνωση του βασιλείου και τελικά στην επανασυνγκρότηση της γαλλικής εθνικής κοινότητας.

Η κεντρική έννοια που αναδεικνύεται στο βιβλίο είναι η προπαγάνδα. Η ιστορική εμπειρία του 20ού αιώνα έχει φορτίσει την έννοια με μια έντονα αρνητική χροιά, συνδέοντάς τη αυστηρά με τις δραστηριότητες της οικονομικής και πολιτικής σφαιρας και ταυτίζοντάς τη με την ψευδολογία και γενικά με σκοτεινούς σκοπούς. Έως το 16ο αιώνα η προπαγάνδα αφορούσε το πολυεπίπεδο δίκτυο διάδοσης των θρησκευτικών επιταγών της Καθολικής Εκκλησίας, βασισμένο στον ολοκληρωτικό έλεγχο που αυτή ασκούσε στο γραπτό λόγο και στη διδασκαλία της ρητορικής στα πανεπιστήμια, όπως και στον εδραιωμένο μηχανισμό εντοπισμού και αντιμετώπισης της αίρεσης. Ωστόσο η εκρηματική άθτηση της τυπογραφίας στις αρχές του 16ου αιώνα διέρρηξε το μονοπώλιο της γνώσης, που κατείχε η εκκλησία, και συνέβαλε στη διάδοση καινοτόμων απόψεων σε σχέση με το χαρακτήρα και τη λειτουργία της προπαγάνδας, αρκετά συναφών με τις αντιλήψεις του 20ού αιώνα. Τα έντυπα, εξαιρεχώς συνδε-

δεμένα με την εξουσία ως μέσα διάδοσης απόψεων και κοινωνικοποίησης θεσμών, μπορούσαν να λειτουργήσουν και αντιθετικά προς αυτήν, καθώς η νοσηματοδότηση, οι σκέψεις και τα ερεθίσματα που γεννούσε η ανάγνωση και τελικά η διαμόρφωση της κοινής γνώμης μπορούσαν να ξεφύγουν από τον έλεγχό της.

Όπως εύστοχα υποδηλώνει ο τίτλος του, το έργο επικεντρώνεται στη μάχη της έντυπης προτεσταντικής και καθολικής προπαγάνδας στην περίοδο 1540-1590. Επιχειρεί να ανιχνεύσει τις ρητορικές και εκδοτικές στρατηγικές των δυο στρατοπέδων και την αλληλοδραστική τους σχέση με τις προσδοκίες των αναγνωστικών τους κοινών και ακροατηρίων. Εξετάζει την πολλαπλασιασμένη κυκλοφορία βιβλίων που πυροδότησε η προτεσταντική διείσδυση, τις διαφορετικές τους χρήσεις στη διάρκεια της προπαγανδιστικής αντιπαράθεσης και την προσαρμοστικότητά τους στην πολιτισμική ιδιαιτερότητα και στις απαιτήσεις των προσδοκώμενων αναγνωστικών τους κοινών. Η έμφαση στην προπαγανδιστική αντιπαράθεση επιτρέπει μια ολιστική θεώρηση του σύνθετου ιστορικού φαινομένου που κατηγοριοποιήθηκε αφαιρετικά στη βάση της κυριαρχίας του διάστασης ως «θρησκευτικοί πόλεμοι της Γαλλίας», καθώς δεν παρακολούθησε απλώς σαν επικουρική δύναμη τη θρησκευτική διαμάχη, αλλά παρήγαγε αντιλήψεις και δρομολόγησε καταστάσεις που είχαν αντίκτυπο στο πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο.

Βέβαια η έμφαση στην έντυπη προπαγάνδα δεν υποτιμά –το αντίθετο μάλιστα– τις άλλες μορφές διάδοσης μηνυμάτων και διαμόρφωσης της κοινής γνώμης, όπως τις προφορικές μορφές αντιπαράθεσης, τα δημόσια κηρύγματα, αλλά και το ειδικό βάρος των τελετουργιών αποκαθής ή επανα-

συγκρότησης των θρησκευτικών κοινοτήτων. Στο έργο ξεδιπλώνονται οι λόγοι φλογερών ιεροκηρύκων και των δυο πλευρών, οι τελετουργικές επιθέσεις των Προτεσταντών στα σύμβολα του Καθολικισμού και οι τελετουργικές «αποκαταστάσεις» τους από τους Καθολικούς.

Μέσα από την παρουσίαση της έντυπης αντιπαράθεσης Προτεσταντών και Καθολικών αναδεικνύεται η πολιτική σκέψη της εποχής εντασσόμενη πάντοτε στα ιστορικά της συμφραζόμενα. Όπως τονίζει ο συγγραφέας, στη διάρκεια των θρησκευτικών πολέμων οι Γάλλοι κλήθηκαν επανειλημμένα να επαναπροσδιορίσουν –ή να επιβεβαιώσουν– την εθνική τους ταυτότητα, την αυτοθεώρησή τους στη βάση των θρησκευτικών τους επιλογών. Η γαλλική κοινωνία βρέθηκε αντιμέτωπη με δυο αμοιβαία αποκλειστικές συλλήψεις της «γαλλικότητας», τη μια θεμελιωμένη στην παραδοσιακή ταύτιση του Καθολικισμού με την εθνική υπόσταση των Γάλλων (ο Καθολικισμός ως θρησκεία και ταυτότητα του έθνους) και την άλλη σε μια νέα, εκκοσμιευμένη συλλήψη της γαλλικότητας, η οποία δομούσε την εθνική κοινότητα σε υπέρβαση του θρησκευτικού σχίσματος και στη βάση ενός μοναρχικού εθνικισμού (οι «καλοί γάλλοι», οι «γάλλοι πατριώτες»). Ταυτόχρονα προβλήθηκε μια αμιγώς πολιτική διάσταση των θρησκευτικών πολέμων, αυτή της εθνοκτόνου εμφύλιας σύρραξης.

Από την πρώτη δημόσια διακήρυξη του Λούθηρου στη Βιττεμβέργη το 1517, ο ηγετικός πυρήνας του μεταρρυθμιστικού κινήματος είχε αξιοποιήσει κατά εντυπωσιακό τρόπο το νέο τότε μέσο της τυπογραφίας, διοχετεύοντας στις ευρωπαϊκές κοινωνίες ένα διογκούμενο σώμα μεταρρυθμιστικής θεολογίας και συνάπτοντας άρρηκτους δεσμούς με τον αναπτυσσόμενο κόσμο της ευρωπαϊ-

κής τυπογραφίας. Η σύζευξη αυτή εξυπηρέτησε τη στρατηγική επιλογή της μαζικής διάδοσης του νέου θρησκευτικού λόγου, εξέφραζε όμως και τις βασικές προτεραιότητες της λουθηρανικής θεολογίας, όπως η αναγκαιότητα της άμεσης πρόσβασης όλων των πιστών στο λόγο του Εναγγελίου, μεταφρασμένου στις εθνικές γλώσσες και τις τοπικές διαλέκτους. Στη Γαλλία τα προτεσταντικά έντυπα κυκλοφορούσαν ελεύθερα ως το 1521 βρίσκοντας μεγάλη απήχηση σε μια εποχή οξύτατων αντιπαράθεσων.

Με την υπογραφή του Κογκορδάτου της Μπολόνια (1516) με τον πάπα Λέοντα Γ΄ ο Φραγκίσκος Α΄ της Γαλλίας αποκτούσε το δικαίωμα της αποκλειστικής ανάδειξης επισκόπων και άλλων ανώτερων εκκλησιαστικών αξιωματούχων της Γαλλικανικής Εκκλησίας, πράγμα που οδήγησε σε μια ραγδαία εκκοσμίκευση του επισκοπικού σώματος της Γαλλικανικής Εκκλησίας, με την ανάδειξη σε επισκοπικούς θρόνους μελών της αριστοκρατίας στενά συνδεδεμένων με πελατειακές σχέσεις με τον οίκο των Valois. Συνέπεια της εκκοσμίκευσης αυτής ήταν η διαφθορά και η πλημμελής τήρηση των ποιμαντορικών καθηκόντων από μέρους των υψηλόβαθμων εκκλησιαστικών αξιωματούχων. Η κατάσταση αυτή έδινε άφθονα επιχειρήματα στις φωνές που καλούσαν για εσωτερική μεταρρύθμιση του κλήρου. Την ίδια εποχή σχηματίζεται στην επισκοπή της Meaux κύκλος μεταρρυθμιστών θεολόγων που, υπό την ηγεσία του επισκόπου Guillaume Briconnet, συγκροτεί ένα πρόγραμμα χριστιανικής διαπαιδαγώγησης του τοπικού ποιμνίου με αναγνώσεις και μεταφράσεις των Γραφών. Οι πρωτοβουλίες αυτές βρήκαν μεγάλη απήχηση και κατέστησαν τον κύκλο ως το προπύργιο του μεταρρυθμιστικού ρεύματος στο εσωτερικό της Γαλλικανικής Εκκλησίας. Το 1521 η Θεολογική Σχολή της

Σορβόνης και το Βασιλικό Δικαστήριο του Παρισιού απαγόρευσαν την έκδοση και κυκλοφορία των λουθηρανικών κειμένων και προέβησαν σε διώξεις των «ευαγγελικών» της Meaux, χωρίς όμως να καταφέρουν να ανακόψουν τη διάδοση του νέου δόγματος. Μετά τις εικονοκλαστικές δραστηριότητες των λουθηρανών (1528) και την επίθεση στα δόγματα της Καθολικής Εκκλησίας («υπόθεση των αφισών», 1534) η βασιλική πολιτική συνέδεσε την «ανθούσα αίρεση» με κάθε μορφή κοινωνικής απειθαρχίας.

Ανάμεσα στα 1540-1562 το μεταρρυθμιστικό κίνημα εξαπλώνεται στη γαλλική επικράτεια με τη συνδρομή των εκδοτικών μηχανισμών της Γενεύης και των παράνομων δικτύων διακίνησης έντυπου υλικού από το Στρασβούργο, τη Βασιλεία και άλλες πόλεις εκτός Γαλλίας, αλλά και εντός, όπως τη Λυών. Η χρήση της γαλλικής γλώσσας απηχούσε τη μέριμνα του Καλβίνου, ανερχόμενου ηγέτη του μεταρρυθμιστικού κινήματος, για την πρόσβαση στα λιγότερο μορφωμένα στρώματα της εποχής του. Η ρητορική στρατηγική της καλβινιστικής πολεμικής βασίστηκε στη γελοιοποίηση και διακωμώδηση της «παπικής» Εκκλησίας και θρησκείας, η θεματολογία όμως παρέμενε Βιβλοκεντρική. Επιπλέον, μαζί με τους βιβλικούς σχολιασμούς η εκδοτική μηχανή της Γενεύης παρήγαγε πλήθος εκλαϊκεύσεων του νέου δόγματος και κατηχητικά εγχειρίδια.

Παρά την εντατικοποίηση των διώξεων του κόσμου της τυπογραφίας και εμπορίας βιβλίων (Διάταγμα του Chateaubriant, 1551), η προτεσταντική κοινότητα διογκώνεται και επιχειρείται η δημιουργία μιας εκκλησιαστικής οργάνωσης σε εθνικό επίπεδο, υπό την ηγεμονία της Γενεύης, η οποία θα εδραίωνε την παρουσία της στο γαλλικό βασίλειο λόγω του μεγέθους της και της υποστήριξής της από προσήλυτους της γαλλικής αριστο-

κρατίας. Τα κείμενα της εποχής αποκρούουν τις κατηγορίες περί στάσης, φέρονται κατά του λωραϊνικού αριστοκρατικού οίκου των Guise, ηγετών της υπερκαθολικής παράταξης, και προβάλλουν την αναγκαιότητα συμβίωσης των δύο θρησκευτικών παραδόσεων στο γαλλικό βασίλειο, αμφισβητώντας τη μακράιωνη σύνδεση της «γαλλικότητας» με τον καθολικισμό. Η επίκληση της πολιτικής ανοχής αντέφασε με την επιθετική πρακτική του κινήματος, το οποίο προέβαινε συστηματικά σε εικονοκλαστικές δραστηριότητες και απόπειρες απαγόρευσης της καθολικής θείας λειτουργίας. Το 1561 η Αικατερίνη των Μεδίκων, σε μια απόπειρα γεφύρωσης του θρησκευτικού χάσματος, συγκαλεί στο Poissy θεολογική συνάντηση μεταξύ Καθολικών και Προτεσταντών, η οποία οδηγείται σε αδιέξοδο. Το 1562 το Διάταγμα του Saint-Germain, που έδινε το δικαίωμα περιορισμένης θρησκευτικής ελευθερίας στους Προτεστάντες, προκάλεσε τις αντιδράσεις της πρωτεύουσας. Την ίδια χρονιά η επίθεση του Δούκα de Guise σε λατρευτική σύναξη των Καλβινιστών στην πόλη του Wassy οδήγησε στην ένοπλη κινητοποίηση των Ουγενότων υπό τον Louis de Conde και στην έναρξη του πρώτου θρησκευτικού πολέμου.

Τα κείμενα της περιόδου 1562-1572 είχαν έντονο απολογητικό χαρακτήρα, υπογράμμιζαν τη στράτευση των Γάλλων Προτεσταντών στην υπηρεσία της μοναρχίας και την προάσπιση της ακεραιότητας του γαλλικού έθνους απέναντι στις επιβουλές των «ξένων» (λωραϊνών) Guise, παρακάμπτοντας συχνά το θρησκευτικό ζήτημα και μεταθέτοντας το επίκεντρο της αντιπαράθεσης στο πολιτικό επίπεδο. Την ηγεμονία στην ουγενοτική προπαγανδιστική στρατηγική της περιόδου είχε η αριστοκρατική ηγεσία, η οποία προσπαθούσε να αποτρέψει τις ριζοσπαστι-

κές εκδηλώσεις στους κόλπους του κινήματος. Η επίδειξη ενός ανεξίτηρου πνεύματος δεν εξέφραζε τις βαθύτερες επιδιώξεις του καλβινιστικού στρατοπέδου, αλλά λειτουργούσε ως ιδεολογική θεμελίωση του πολιτικού αιτήματος της υψηλόβαθμης ουγενοτικής αριστοκρατίας για ουσιαστική συμμετοχή στη διοίκηση της χώρας στο πλευρό του ανήλικου Καρόλου Θ'. Γι' αυτό οι Ουγενότοι συγγραφείς παρουσίαζαν τον Γάλλο μονάρχη ως «αθώο», «παραπλανημένο από κακούς συμβούλους», παρουσιάζοντας την κινητοποίησή τους ως πράξη ύψιστου καθήκοντος προς τον μονάρχη.

Μετά τη σφαγή της νύχτας του Αγίου Βαρθολομαίου (24 Αυγούστου 1572), η ρητορική στρατηγική της εκδοτικής παραγωγής της Γενεύης στόχευσε στην εμφύχωση των επιζησάντων, εντάσσοντας τη σφαγή σε ένα πλαίσιο βιβλικής δοκιμασίας, αλλά και στην αυστηρή προειδοποίηση για τα δεινά που θα στείλει ο Θεός σε όσους αποστατήσουν. Παράλληλα αναζητούσε τους πρωταίτιους των σφαγών, οι οποίες παρουσιάστηκαν ως υλοποίηση ενός σχεδίου εξάλειψης του Προτεσταντισμού με επικεφαλής την τριδεντινή Ρώμη, η οποία «είχε ξεπεράσει σε αθλιότητα το αυτοκρατορικό παρελθόν της». Στην παρούσα φάση οι επιθέσεις εναντίον του Γάλλου μονάρχη ήταν έμμεσες, καθώς πρωταρχικός στόχος του πυρήνα της Γενεύης ήταν η επανασυγκρότηση των γαλλικών εκκλησιών, η απάντηση στις κατηγορίες περί ανταρσίας των Ουγενότων από την καθολική και μοναρχική προπαγάνδα, η διατήρηση των ερεισμάτων τους στους Προτεσταντικούς δυναστικούς οίκους της Ευρώπης αλλά και η νομιμοποίηση της συνεχιζόμενης αντίστασης στο γαλλικό στέμμα.

Μέσα από τις πραγματείες της εποχής (Francogallia, De jure magistratum, Le Reveille-Matin des Francois et de leurs voisins,

Vindiciae contra tyrannos κ.ά.), που παρατίθενται περιληπτικά στο εν λόγω βιβλίο, θεμελιώνεται το δικαίωμα αντίστασης στον ηγεμόνα. Με την ανασκευή του «ένδοξου γαλλικού παρελθόντος» αναδεικνύεται ο ρόλος της αντιπροσωπευτικής Συνέλευσης των Στραμάτων στη διασφάλιση του «κοινού καλού» και εκχωρείται αποκλειστικά στους εντεταλμένους αξιωματούχους του έθνους το δικαίωμα αντίστασης στον τύραννο που δεν ανταποκρίνεται στην «ιερή υποχρέωση» να προασπίσει την «αληθή θρησκεία», ακόμα και με την προσφυγή στα όπλα. Οι Ξένοι πρίγκιπες νομιμοποιούνταν να παρέμβουν για την προστασία ενός λαού που καταπιεζόταν από το νόμιμο βασιλέα του.

Στο σύνολό τους τα κείμενα δεν αμφισβητούσαν το θεσμό της μοναρχίας, προωθούσαν όμως μια μερική απομυστικοποίηση της γαλλικής μοναρχίας. Αντανακλούσαν την αγωνιώδη προσπάθεια του καλβινιστικού κινήματος να οργανώσει αποτελεσματικά την απειλή του με τη συγκρότηση ενός «εθνικού μετώπου» Ουγενότων και δυσारेστημένων καθολικών απέναντι στην τυραννία των Valois, με στόχο να διατηρηθεί ως εναλλακτική θρησκευτική πρόταση στη Γαλλία. Συνεπώς η θεοκρατική σκέψη αποτελούσε τη βάση για την πολιτική θεωρία περί μοναρχικής εξουσίας. Οι μονάρχες που εμπόδιζαν την εφαρμογή του λόγου του Θεού ή απειπολούσαν την ιερή τους υποχρέωση προάσπισης της «αληθούς θρησκείας» ήταν εκτεθειμένοι στη δυναμική αντίδραση των υποτελών τους. Φυσικά η αληθής θρησκεία ήταν αποκλειστικά η προτεσταντική και οι Ουγενότοι οι μόνοι εκλεκτοί του Θεού σε μια χώρα όπου ο ηγεμόνας και οι πλειοψηφία του λαού ατίμαζαν το Θεό με ψευδείς τελετουργίες.

Αντιμέτωπη με τη ραγδαία αύξηση της προτεσταντικής προπαγάνδας από τη δεκα-

ετία του 1540, η γαλλική Καθολική Εκκλησία, με βασικό μοχλό μια μικρή δυναμική ομάδα θεολόγων της Σορβόνης, προσέφυγε στην έκδοση έργων εκλαΐκευσης των βασικών σημείων του Ρωμαιοκαθολικού δόγματος και μάλιστα στη γαλλική γλώσσα, παρά την πάγια θέση της ότι η λατινική ήταν η μόνη γλώσσα που επέτρεπε την επαρκή και σαφή ανάπτυξη των δογματικών ζητημάτων. Η μεταστροφή αυτή προέκυψε από τη συνειδητοποίηση της δυναμικής του έντυπου λόγου να αναπτύσσει μια στενή διαλογική σχέση ανάμεσα στον αναγνώστη και το συγγραφέα. Έτσι, στα εκλαϊκευτικά τους έργα οι καθολικοί θεολόγοι προσπάθησαν να θωρακίσουν τη θρησκευτική συνείδηση του λαϊκού τους ποιμνίου.

Τα πολεμικά προπαγανδιστικά κείμενα των Καθολικών ενέτασσαν την εμφάνιση του Καλβινισμού σε ένα εσχολογικό πλαίσιο: Το πλήρωμα του χρόνου είχε φτάσει και οι πιστοί έπρεπε να προετοιμαστούν για την «τελική αναμέτρηση ανάμεσα στις δυνάμεις του φωτός και του σκότους». Σε συνδιασμό με την έντυπη προπαγάνδα, οι φλογεροί καθολικοί ιεροκήρυκες στους δημόσιους λόγους τους υπερασπιζόνταν σθεναρά τα μυστήρια της καθολικής εκκλησίας και προωθούσαν ένα πολωτικό κλίμα ολοκληρωτικής αντιπαράθεσης, απορρίπτοντας κάθε προοπτική συμβιβασμού και ειρήνευσης με τους αιρετικούς. Συχνά αμφισβητούσαν τη θρησκευτική διάσταση της «ευαγγελικής αποστολής» των Καλβινιστών, περιγράφοντάς τους ως ένοπλη συμμορία στασιαστών, εισβολέων και καταστροφών του βασιλείου. Η ολοσχερής τους εξόντωση ήταν η μόνη προϋπόθεση για την «ειρήνευση ανθρώπων και Θεού». Γι' αυτό τα μέτρα ανοχής των Προτεσταντών, που προωθούσε η αντιβασιλεία της Αικατερίνης των Μεδίκων, πυροδοτούσαν βίαιες αντιδράσεις.

Η σύνδεση της αίρεσης με το έγκλημα της στάσης και της εσχάτης προδοσίας αποτέλεσε το βασικό προπαγανδιστικό όπλο της καθολικής πλευράς, τόσο απέναντι στη μοναρχία όσο και απέναντι στους ξένους ηγεμόνες, στους οποίους απευθύνονταν και οι Ουγενότοι για υλική στήριξη. Η πολιτικοποίηση της αντιπροτεσταντικής επιχειρηματολογίας της περιόδου 1562-1570 απαιτούσε στην ουγενοτική επιδίωξη της νομιμοποίησης του ένοπλου αγώνα της θρησκευτικής μειονότητας, αλλά και εξέφραζε τη διαπάλη εξουσίας μεταξύ των αριστοκρατικών ηγεσιών των δυο παρατάξεων με επίκεντρο την αδύναμη μοναρχία του Καρόλου Θ'. Πάντοτε όμως ο θεοκρατικός λόγος ήταν κυρίαρχος: ο Θεός, προστάτης των βασιλέων της Γαλλίας, απαιτούσε ως αντάλλαγμα της βοήθειάς Του προς τον μαχόμενο Κάρολο την ολοσχερή σφαγή των βέβηλων. Αν ο βασιλιάς δεν συμμορφωνόταν προς τη θεϊκή επιταγή, η θεϊκή εκδίκηση θα εκδηλωνόταν με γενικευμένη στάση των υποτελών του και με βιβλικές καταστροφές επί της Γαλλίας.

Τα γεγονότα του 1572 εξέθεσαν κινήσεις αυτο-οργάνωσης των ζηλωτών του Καθολικισμού με απώτερο στόχο τη συγκρότηση ενός μυστικού αριστοκρατικού και αστικού μηχανισμού εθνικής εμφύλειας, ο οποίος θα είχε τη δυνατότητα ακύρωσης οποιασδήποτε απόπειρας ειρήνευσης με πρωτοβουλία του στέμματος. Με τη λήξη του 5ου θρησκευτικού πολέμου το 1576 εμφανίζεται η πρώτη «Λίγκα» ζηλωτών του Καθολικισμού στην περιοχή της Πικαρδίας, με σύνθεση αριστοκρατική. Το 1584 εμφανίζεται ως συνέχεια της πρώτης Λίγκας η «Ιερά Ένωση», η οποία πρωταγωνίστησε στον 8ο θρησκευτικό πόλεμο. Παράλληλα εμφανίζεται μια ριζοσπαστικότερη, αστική «Λίγκα» στο Παρίσι, συνδεόμενη με την πρώτη. Μέσω των προπαγανδι-

στικών εντύπων και καναλιών προφορικής επικοινωνίας η Λίγκα προσπαθεί να εξουδετερώσει την προοπτική ανάρρησης του Προτεστάντη Ερρίκου της Ναβάρρας, πλησιέστερου άρρενα συγγενή του άτεκνου Ερρίκου Γ', σύμφωνα με τον σαλικό νόμο. Υπογραμμίζοντας το αδιαχώριστο θρησκείας και κράτους ο προπαγανδιστικός λόγος της Λίγκας παρουσίαζε τον πόλεμο εναντίον του αιρετικού ως πόλεμο για τη σωτηρία του γαλλικού βασιλείου. Ο «καταστατικός Καθολικισμός» των Γάλλων βασιλέων ήταν υπεράνω του σαλικού νόμου. Ο Ερρίκος Γ' περιθωριοποιώντας τους καθολικούς άρχοντες, εν προκειμένω τους Guise, είχε απομακρυνθεί από την ιερή του υποχρέωση προάσπισης της θρησκείας του βασιλείου.

Μετά τις δολοφονίες του Δούκα του Guise και του αδελφού του το 1588, ο προπαγανδιστικός μηχανισμός της Λίγκας, υποθετώντας της αφηγηματικές πρακτικές της λαϊκής λογοτεχνίας της εποχής, εξαπέλυσε μια εκστρατεία φυσικής και ηθικής εξόντωσης του Ερρίκου Γ'. Μετά τη δολοφονία του Ερρίκου Γ' το 1589, η μοναρχομαχική γραμματεία της Λίγκας άντλησε σε μεγάλο βαθμό από την προτεσταντική επιχειρηματολογία της δεκαετίας του 1570, δίνοντας όμως έμφαση στο θεοκρατικό πλαίσιο ύπαρξης του βασιλέα και των υποτελών του: η εκλογή του νέου μονάρχη από τους εκπροσώπους των υποτελών του ήταν νομικά ισχυρότερη της κληρονομικότητας. Η Εκκλησία είχε το δικαίωμα να εκθρονίσει τον Ερρίκο, γιατί ήταν επίορκος, ιερόσυλος, προστάτης της αίρεσης και αναθεματισμένος από τον πάπα. Σε αντίθεση με τους Καλβινιστές, οι Καθολικοί προέτασαν την Εκκλησία ως εκφραστή της Θείας Πρόνοι-ας και την αναγνώριζαν ως θεσμικά ανώτερη του βασιλέα και της κοινωνίας. Η πράξη της δολοφονίας του μονάρχη, ως άμεση θε-

ική παρέμβαση, αφομοίωνε την εγκόσμια πραγματικότητα στη σφαίρα του υπερβατικού. Στον εσχατολογικό λόγο της Λίγκας οι πόλεμοι για τη θρησκεία μετουσιώνονταν σε «θείκό πόλεμο» εναντίον των δυνάμεων του Σκότους. Ο σταυροφορικός λόγος της Λίγκας δεν άφηνε κανένα περιθώριο συνδιαλλαγής με τον Ερρίκο της Ναβάρρας. Ακόμα και όταν αποκήρυξε τον Προτεσταντισμό, η πράξη του στιγματίστηκε ως μέγιστη υποκρισία.

Ωστόσο ο θεοκρατικός λόγος της Λίγκας δεν προσέφερε ένα εναλλακτικό σχέδιο ανασυγκρότησης του βασιλείου. Η εμμονή της στον απαράβατο Καθολικισμό του στέμματος τελικά λειτούργησε εις βάρος της μετά την αποκήρυξη του Προτεσταντισμού από τον Ερρίκο της Ναβάρρας. Επιπλέον οι προπαγανδιστές της Λίγκας κατηγορήθηκαν ως απολογητές του Καθολικού βασιλιά της Ισπανίας, Φιλίππου του Ωραίου. Το σύνθημα «καλύτερα Ισπανός παρά Ουγενότος» ακύρωνε τη γαλλικότητα της μοναρχίας και υπέτασσε τη χώρα σε ξένο κατακτητή.

Τελικά, ο βασιλικός εθνικισμός των μετριοπαθών και μοναρχικών Καθολικών,

των politiques, ήταν ο τελικός νικητής στην αντιπαράθεση. Η πραγματικότητα του πολέμου ήταν αφόρητη για τα λαϊκά στρώματα ενώ το εσχατολογικό όραμα της Λίγκας αδιέξοδο. Η εξουσία του πρώτου Βουρβώνου βασιλέα επέβαλε τον εκκοσμικευμένο της λόγο ως λυτρωτική διέξοδο από την εθνοκτόνα θρησκευτική αντιπαράθεση. Στη νέα πραγματικότητα Καθολικοί ζηλωτές και Προτεστάντες υπέστειλαν τον αντιπαράθετικό τους λόγο. Ήταν πλέον υποχρεωμένοι να συμβιώσουν ως «καλοί Γάλλοι».

Μέσα από τις σελίδες του βιβλίου ξεδιπλώνεται η ιστορία της πρόωμης νεότερης Γαλλίας στην καίρια στιγμή της συγκρότησης της γαλλικής ταυτότητας. Η μετάβαση της αφήγησης από την προπαγανδιστική αντιπαράθεση στον ανοιχτό πόλεμο και το αντίστροφο δίνει στον αναγνώστη τη δυνατότητα να παρακολουθήσει τα γεγονότα της εποχής σε συνδυασμό με τους προπαγανδιστικούς μηχανισμούς που διαμόρφωναν την κοινή γνώμη υπερχαθορίζοντας συχνά το ιστορικό γίγνεσθαι.

Βίκυ Ράπτη